

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

AYLIK DERGİSİ

Mehmed Âkif
Ersoy Sayısı

284

SAYI 284

YIL XXIV

ARALIK 1986

MEHMED ÂKİF ERSOY'UN ŞİRLERİNDE AHLÂK VE MİLLET MÜNASEBETİNE DAİR GÖRÜŞLER

Abdullah TÜYLÜ

Mehmed Âkif şair olduğu kadar da bir fikir adamıdır. O, milletimizin hatta bütünüyle İslâm âleminin içinde bulunduğu kötü durumu görmüş, cemiyetin bünyesini günden güne kemiren sosyal meseleleri isabetle tesbit etmiş, sebepleri üzerinde düşünmüş ve bu kötü durumdan kurtuluş yollarını göstermiştir.

Mehmed Âkif'e göre bütün İslâm âleminin içinde bulunduğu en önemli sosyal meselelerden biri "ahlâk bozukluğu"dur. Bu bir milletin mevt-i küllîsi, tümünden yok olması demektir. Millî rûh demek olan millî ahlâkın bozulması, bir cemiyet için en korkunç ölümdür. Âkif bunu :

... ahlâkın izmihlâli en müthiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur, zira ne milliyet, ne istiklâl.
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-ı millî rûh-i millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: mevt-i küllîdir.
Olur cemiyet artık çaresiz pâmâl-i istilâ.¹

mısralarıyla dile getirir. Ahlâk bozulursa milliyet de gider, istiklâl de gider, memleket de gider. Çünkü, milletlerin yaşaması ahlâklarının sağlam ve yüksek olmasına bağlıdır. Âkif bunu: "Kendi ahlâkıyla bir millet ölür, yahut yaşar..."² mısraıyla çok güzel ifade eder.

Âkif, bizim millî ahlâkımızın İslâm ahlâkı olduğunu belirtir, hususiyetlerini de şu mısralarla özetler :

Doğruluk, ahde vefâ, ya'da sadâkat, şefkât;
Âcizin hakkını ilâya samimî gayret;
En ufak şeyle kanaât, çoğa kudret varken
Yine ifrat ile vermek, veren eller darken;

(1) Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, İstanbul, 1981, 14. Baskı, s. 307.

Kimsenin ırzına, namusuna yan bakmayarak
 Yedi kat ellerin evlâdını kardeş tanımak;
 "Öleceksin" denilen noktada merdâne sebat,
 Yeri gelsin gülerək, oynayarak terk-i hayat,
 İhtirasât-ı husûsiyyeyi söyletmeyerek,
 Nef'i-i şahsîyi umûminkine kurban etmek...³

Görülüyor ki Mehmed Âkif güzel ahlâkın prensiplerini: doğruluk, ahde vefâ, şefkât, adalet ve merhamet, kanâat, cömertlik, namuslukluk, şecaat (yeri ve zamanı geldiğinde ölebilmek fedâkârlığı), cemiyetin men-fâatini şahsî menfâtinden üstün tutmak... şeklinde sıralamaktadır. İslâmî kaynaklar incelendiğinde, bunların İslâm topluluğunun vasıfları, gerçek Müslümanın sıfatları olduğu görülür. Yüce Peygamberimizin "İslâm güzel ahlâktan ibarettir", "İçinizde en sevdiğim ve kıyâmet gününde bana en yakın olanlarınız ahlâkı en güzel olanlarınızdır"⁴ sözleri ve buna benzer birçok hadis-i şerif İslâmın ahlâka verdiği önemi ortaya koyar. İslâm âleminde imân, güzel ahlâkın koruyucusu olmuştur. Müslümanlar İslâm'a sarıldıkça yükselmiş ve ilerlemişlerdir. Zamanla İslâmın faziletlerinden, ahlâkî değerlerinden uzaklaşan cemiyet bozulmuş, rezillik almış yürümüştür. Âkif'e göre "İslâmın ancak adı kalmıştır." O, bu düşünceleri şöyle dile getirir:

O imân hüsn-i hulkun en büyük hâmesi olmuşken..
 Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?
 Demek İslâmın ancak nâmı kalmış müslümanlarda...⁵

Cemiyette, ahlâk bozukluğu kendisini: zulme tapmak, adaletsizlik, hak tanınamak, kendinden başkasını düşünmemek, sözünde durmamak, yalancılık, dalkavukluk, ikiyüzlülük, korkaklık... gibi tezahürleriyle hissettirmektedir. Mehmed Âkif, Safahat'ın beşinci kitabı olan Hatıralar'da "Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir" âyetinin manzum meâlini verirken, ahlâkî düşüklükleri sıralar :

Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldırılmamak;
 Kendi âsûdeyse, dünya yansa baş kaldırılmamak;
 Ahdi nakzetmek, yalan sözden tehâşi etmemek;
 Kuyvetin meddahı olmak, aczi hiç söyletmemek,

(2) Mehmed Âkif Ersoy, A.g.e., s. 320.

(3) Mehmed Âkif Ersoy, A.g.e., s. 171.

(4) A. Hamdi Akseki, İslâm Dini, Ankara, 1977, s. 227-229.

(5) Mehmed Âkif Ersoy, A.g.e., s. 324.

Mübbezel birçok merâsim; inhinâlar, yatmalar,
Şaklabanlıklar, riyâlâr, muttasıl aldatmalar...⁶

Âkif, böyle bir cemiyetin ne insanlıkla, ne de islâmlıkla alâkası olmadığını söyler :

Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile...
Âlem aldatmaksa maksad, aldanan yok, nâfile!
Kaç hakikî Müslüman gördümse, hep makberdedir;
Müslümanlık, bilmem amma, galiba göklerde dir.⁷

Vatan toprakları birer birer düşman eline düşüp namus ayaklar altında çiğnenirken, vatan evlatları vatan yolunda bölük bölük doğranırken, kötü durumuna oturup ağlayacağı yerde, hâlâ gülebilen, Payıtahtından sarhoş nârâları gelen, düşman burnunun ucundayken bile boğaz kaydına düşen, şahsî menfaat ve ihtiraslarını herşeyin üstünde tutan... cemiyet artık ahlâksızlık batağına iyice saplanmıştı. Mehmed Âkif :

İrzımızdır çiğnenen, evlâdımızdır doğranan...
Hey sıkılmaz! Ağlamazsan, bâri gülmekten utan!..
"His" denen devletliden olsaydı halkın behresi:
Payıtahtından bugün taşmazdı sarhoş nârâsı!

.....
Burnumuzdan tuttu düşman; biz boğaz kaydındayız;
Bir bakın: hâlâ mı hâlâ ihtiras ardındayız!
Saygısızlık elverir... Bir parça olsun arlanın:
Vakti çoktan geldi hem geçmektedir arlanmanın
Davranın haykırmadan nakûs-ı izmihlâliniz...⁸

mısra'larıyla durumun vehametini haykırmaktadır ama, cemiyet öylesine "his"sizleşmiş, saygısızlık o kadar artmış, fertler ahlâkî faziletlerden o kadar uzaklaşmışlardır ki bu çığlıklar boşlukta kalır. Şan, şeref, vatan, namus gibi bütün kudsî değerlerini, şu dünyada biraz daha yaşayabilmek için çekinmeden fedâ edebilen bu insanları Âkif alaylı bir dille ihtar eder, hicveder:

Meramın: ölmeyebilmek, fenâ değil bu karar...
Fakat hayat için elzem, hayatı istihkar.

(6) A.g.e., s. 320.

(7) A.g.e., s. 311.

(8) A.g.e., s. 312.

Hayat odur ki nihâyet bahâsı hûn olsun,
Senin hayat-ı sefilin: bahâ-yı nâmusun...⁹

Bütün gâyesi ölmeyebilmek olan bu insanlar, lâfa da gelince "Dünya fâni, hayata meylim yok" gibi sözler ederler. Âkif bunlara şöyle der:

... Çünkü bu fâni hayata yok meylin.
Hayata nerde görülmüş senin kadar sarılan?
Zorun gebermemek ancak ölümlü dünyada,
Değil hakikati mevtin, hayâli rüyada
Dikilse karşına, hiç şüphe yok ödün patlar.
Düşün: hayata fedâ etmedik elinde nen var?
Şeref mi, şan mı, şehamet mi, din mi, iman mı,
Vatan mı, hiss-i hamîyyet mi, hak mı, vicdan mı?...¹⁰

Duygusuzluk, bir hastalık gibi cemiyeti sarmış... Öyle bir hastalık ki, beden sağlam, fakat kişinin rûhunu öldürüyor... Bu da hüsranın, helâkin en müthişî olsa gerek:

Duygusuz olmak kadar dünyada lâkin derd yok,
Öyle salgınmış ki mel'un: Kurtulan bir ferd yok...
Kendi sağlam... Hissi ölmüş, rûhu ölmüş milletin,
İşte en korkuncu hüsranın, helâkin, heybetin...¹¹

Gizli bir hastalık gibi cemiyeti içten içe kemiren bir diğer ahlâksızlık türü: Dalkavukluk... Bu işin talimli ustaları: Dalkavuklar... İşbaşındakilerin çevresini dolduran sefil, edepsiz, rezil dalkavuklar onları şaşırtmakta, doğru iş yapmalarına engel olmaktadırlar. İnsan "Hz. Ömer" de olsa bu kadar dalkavuğun ortasında birşey yapamaz :

Kimi idmanlı edepsiz, kimi tâlimli rezil.
Kiminin fitratı âzâde hayâ kaydından;
Kiminin iffeti, ikbaline etten kalkan.
O kumarbaz, bu harâmî, şunu dersin ayyâş,
Sonra mecmûu müzevvir, mutabasbıs, kallâş.¹²

Böyle kişilerin arasında kalan idarecinin hâli müşkildir :

Bu muhitin bakalım şimdi içinden çıkabil,
Ne yaparsın, Ömer olsan, yine hâlin müşkil...¹³

(9) A.g.e., s. 267.

(10) A.g.e., s. 266.

(11) A.g.e., s. 230.

(12) A.g.e., s. 420.

(13) A.g.e., s. 420.

Kendi menfaatleri ve "Gelenin keyfi için" her türlü aşağılık hareketleri severek yapan bu dalkavukları M. Âkif, şu mısralarla hicveder :

Uğramaz doğru adam semtine, lâkin, heyhât,
Gece gündüz seni idlâle müvekkel haşerât!
Kulağın hak söze artık ebediyyen hasret;
Kustuğun herze ya hikmet, ya büyük bir nimet,
Yutan olmazsa dedin öyle mi? Beyhûde merak;
Dalkavuklar onu hazmetmeye candan müştak!¹⁴

Bu insanlar şahsiyetlerini kaybetmişler, ahlâksızlık batağına iyice gömülmüşlerdir. Kendilerine yöneltilen her türlü aşağılamayı kabule hazır dırlar; yeter ki menfaatlerine dokunulmasın :

Geyirirsin herifin burnuna "oh" der ne nefis!
Aksırırın, vay efendim, bu ne âheng-i selîs!
Tükürürsün o mülevves yüze 'hak tû!' diyerek
Sırıtır: "Sorma, samimiyyetimiz pek yüksek."
İçiyorsan, sofu, sarhoş sana herkes sâkî...¹⁵

İşbaşına gelen kişi dindar biri ise, bu dalkavuk çevre, hemen dindar görünmek için ne gerekiyorsa yapar. "Ağzı Samed, miğdesi yüzlerce sanem dolu olan"¹⁶ bu riyâkârlar, yeri göğü "Kul hüvallahü ehad"¹⁷ zemzemesiyle inletirler:

Sofusun farz edelim, şimdi de boy boy tesbih...
Dalkavuklar bütün insan kesilir, lâteşbih!
Taylasan, cübbe, kavuk, hırka, hep esbâb-ı riyâ,
Dış yüzünden Ömer'in devri muhîtin gûyâ,
Kimi sâim, kimi kaaim, o tavanlar yerler
"Kul hüva-llahü ehad" zemzemesinden inler...¹⁸

İşbaşındaki insan başka bir yere gittiğinde "Ne kılıktaysa gelen, hepsi hüviyyetlerini aynı mahiyete aktarma eden"¹⁹ Bu dalkavuklar; gidenin fikir, inanç ve amelleriyle de alay etmekte gecikmezler:

"Ah efendim, o ne hayvan, o nasıl merkepti!
En hayır-hâhı idik, bizleri hattâ tepti.

(14) A.g.e., s. 420.

(15) A.g.e., s. 420.

(16) Samed: Allah'ın sıfatlarından, Sanem: Put.

(17) İhlâs Suresi'nin ilk âyeti: "De ki Allah tektir."

(18) Safahat, s. 421.

Bu hayâ der, bu edep der, verir evhâma vücûd,
Bilmez aptal ki değil hiçbiri zaten mevcûd.
Din, vatan, aile, millet, ebediyyet, vicdan,
Sonra haysiyyet-i zâtiyye, şeref, şöhret, şan,
Daha bir hayli hurâfâta herif olmuş esir.

Herifin sofrada şampanyası hâlâ: a y r a n,
Bâri yirminci asırdan sıkıl artık, hayvan...
İçelim sıhhat-i sâminize... Hay hay içeriz!
Biz efendim, senin uğruna bu candan geçeriz,
İçelim... Durmayalım... Âfiyet olsun... Şerefe...²⁰

Ahlâksızlık batağına saplanarak iyi, güzel ve şerefli ne varsa, kim varsa ortadan kaldırmaya kararlı görünen bu sefil dalkavuklar alayına bazı sözde edebiyatçılar da katılmışlardır. "Hey'et-i içtimaiyyeyi teh-zib edecek en başlı vasıta"²¹ olması gereken edebiyat bu "yardakçı gü-rûh" tarafından bayağılaştırılmıştır :

Şuara dendi mi birden bire oynar sinirim.
İyi gün dostu herifler, o ne yardakçı gü-rûh,
O ne müstekreh adamlar, hani bakmak mekrûh.
Dalkavukluktaki idmanları sermâyeleri...
Onlar azdırdı evet... Başlıca pespâyeleri.²²

Bu sözde şairler "Edebiyata edepsizliği "sokmuşlardır. Onlara göre bu cihan boştur, hak olan yalnız rakı ve şaraptır :

Edebiyyata edepsizliği onlar soktu;
Yoksa din hâmına ahlâka taarruz yoktu.

Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarab,
Kible: tezgâh başı, Meyhaneci oğlan: mihrab.

Netice olarak, bütün müesseseleriyle, fertleriyle; bozulan, vefâ duygusunu kaldıran, ahde hürmet etmeyen, emânete hıyanet eden, yalan söyleyen, merhametsiz, duygusuz, süflî emellerin ardına düşerek İslâm' dan uzaklaşan ve böylece de ahlâksızlık batağına gömülen milletin İstikbâli de İstiklâlî de artık tehlikededir. Âkif, bu tehlikeyi görmekte ve göremeyenlere duyurmak için de haykırmaktadır :

(20) A.g.e., s. 421.

(21) Sırat-ı Mustakim, S. 56, 17 Eylül 1325.

(22) A.g.e., s. 368-369.

(23) A.g.e., s. 369.

Hayâ sıyrılmış inmiş: Öyle yüzsüzlük ki her yerde...
 Ne çirkin yüzler örtermiş meğer c'ir incecik perde!
 Vefâ yok, ahde hürmet hiç, emânet lafz-ı bî-medlûl;
 Yalan râic, hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl.
 Yürekler merhametsiz, duygular süflî, emeller hâr;
 Nazarlardan taşan mânâ ibadullahı istihkaar.
 Beyinler ürperir. yâ Rab, ne korkunç inkılâb olmuş;
 Ne din kalmış, ne imân, din harab, iman türâb olmuş!
 Mefahir çekilsin gitsin de vicdanlar kesilsin lâl...
 Bu izmihlâl-i a h l â k î yürürken DURMAZ İSTİKLÂL.²⁴

Durum ne kadar vahim, manzara ne kadar karanlık ve karışık olsa da Âkif ümitsiz değildir. Mesele ahlâksızlık ise çözümü ahlâkın yükselmesidir :

Sâde bir sözdür, fakat, hikmetlerin en mücmeli :
 Bir halâs imkânı var: Ahlâkımız y ü k s e l m e l i...²⁵

Kısaca, Mehmed Âkif'e göre, millî ahlâk millî rûh demektir. Bundan dolayı da ahlâkın bozulması milletin istikbâlini ve istiklâlîni tehlikeye düşürür. Nitekim içinde bulunulan vahim durumun, millî felâketlerin önemli bir sebebi de ferdî ve içtimâî ahlâkın bozulmuş olmasıdır. Fakat ümitsizliğe düşmemek gerekir. Mesele ahlâksızlık ise çözümü ahlâkın yükselmesidir. Ahlâkî yükselişimiz millî becamızı sağlayacaktır.

(24) A.g.e., s. 455-456.

(25) A.g.e., s. 320.